

Debat 2: Hoge grondprijzen wringen steeds meer voor biodiversiteit en jonge boeren

Door de torenhoge grondprijzen staan boeren zo onder druk dat ze moeten intensiveren. Mede daardoor neemt de biodiversiteit huiveringwekkend snel af en komen jonge boeren in de knel. Of zijn de grondprijzen juist zo hoog omdat boeren intensiveren? De grondmarkt is een onvoorspelbare markt, bleek 18 maart bij het *It's the food, my friend!* debat in De Rode Hoed.

De grondprijzen blijven maar stijgen. Van omgerekend 5000 euro per hectare in 1965 tot gemiddeld 60.000 euro nu. In de Flevopolder betaal je vandaag de dag 130.000 euro voor één hectare. Dat dit thema leeft, blijkt uit de hoge opkomst bij dit debat. Ondanks de dramatische aanslag die ochtend in Utrecht zitten er 334 mensen in de zaal. Voorzitter Felix Rottenberg: "In 1977 probeerde minister-president Den Uyl wat te doen aan de grondspeculatie. Maar de pogingen om die aan banden te leggen, leidden tot de val van het kabinet Den Uyl / Van Agt."

Uit de prijzenrace stappen

De kernvraag van het debat is: hoe creëren we ruimte voor biodiversiteit en jonge boeren, nu de grondmarkt duurzame voedselproductie frustreert? Daarbij valt op dat de problematiek rond biodiversiteit en jonge boeren door twee vrouwen wordt vertolkt. Het probleemveld van de grondmarkt wordt geduid door de drie boerenzoons die het ouderlijk bedrijf niet hebben overgenomen. Harry Smit van de Rabobank denkt dat de grondprijzen hun piek hebben bereikt, maar Krijn Poppe, econoom aan Wageningen UR, verwacht eerder dat ze verder zullen stijgen. Kees van Biert van Stichting Grondbeheer biologisch-dynamische landbouw wijst erop dat we, als we dat als samenleving willen, uit de prijzenrace kunnen stappen: in Frankrijk kost een hectare gemiddeld 6500 euro dankzij overheidsingrijpen.

"Hoe gaat het met de boeren die hun grond pachten?" vraagt Rottenberg aan de zaal. Gjalt Tjeerdsma reageert. Hij is biologisch melkveehouder in het Friese Lippenhuizen en pacht 55 hectare. Hij vertelt dat de pacht prijs uit het niets met 23 procent omhoog ging en twee jaar later kwam daar nog 37% verhoging overheen. "Dat kunnen wij niet meer betalen." Ze gaan het gesprek aan met de verpachtster, maar als de prijs zo blijft gaan ze failliet. "De hogere prijs wordt je eenzijdig opgelegd, de verhouding is totaal niet gelijkwaardig." Een schrijnend voorbeeld van wat de malle molen op de grondmarkt teweeg brengt.

Louise Vet: 'Duurzame landbouw begint bij duurzaam bodembeheer'

Wat de gevolgen van de intensivering van de landbouw zijn voor de biodiversiteit, is de expertise van ecologe Louise Vet. Zij is de motor achter het Deltaplan Biodiversiteitsherstel. Wereldwijd is de biodiversiteit de laatste vijftig jaar sterk gedaald. Het rapport *Living Planet* van het Wereld Natuur Fonds toont dat de populaties gewervelde dieren sinds 1970 wereldwijd met 60% zijn afgenomen. De hoeveelheid insecten daalde sinds 1990 met 75%, volgens Duits onderzoek.

Het verlies aan variatie is op alle niveaus van de landbouw zichtbaar. Op landschapsniveau zijn er minder houtwallen, akkerranden en bomenrijen. Op bedrijfsniveau zijn er minder gemengde bedrijven. Op teeltniveau zijn er minder verschillende gewassen. En op gewasniveau zijn er minder rassen en neemt de genetische diversiteit af.

Biodiversiteit op een kantelpunt

“Het coulisselandschap zijn we voor een groot deel kwijt. Niet dat ik terug wil naar de tijd van Ot en Sien, maar die diversiteit heeft een functie.” Elke plant of dier is onderdeel van een netwerk. De soorten zijn afhankelijk van elkaar en wanneer er een grote diversiteit aanwezig is, geeft dat veerkracht aan het systeem. Kies je voor een enkele grassoort in plaats van een kruidenrijk grasland, dan mis je niet alleen andere grassoorten en kruiden, maar je bent honderden soorten kwijt die daar mee verbonden zijn. Komt er een ziekte binnen, dan is zo'n systeem zwakker.

De biodiversiteit staat zo onder druk dat deze zich dicht bij een kantelpunt bevindt. “Voorbij dat punt neemt de veerkracht zo sterk af dat het verdraaid moeilijk zal worden om die weer terug te krijgen.” De hoeveelheid gedegeneerd land is wereldwijd zo groot als twee keer China. In de bodem onder onze voeten bevinden zich kilometers aan schimmeldraden en eindeloos veel bacteriën en diertjes die de bodemstructuur verzorgen, gifstoffen afbreken en voedingsstoffen beschikbaar maken voor de plant. Een gezonde bodem voorkomt ziektes en plagen in het gewas. “Duurzame landbouw begint altijd bij duurzaam bodembeheer”, stelt Vet.

Deltaplan Biodiversiteitsherstel

Daarom is het zo belangrijk om aan het Deltaplan Biodiversiteitsherstel te werken samen met een coalitie van dertien diverse partijen, zoals Wereldnatuurfonds, Rabobank, LTO, zuivelindustrie en milieufederaties. De overheid zit er niet bij, want Vet wil niet afhankelijk zijn van een minister die na enkele jaren weer vertrekt. “We gaan het met zijn allen oplossen en niet de zwartepiet bij de boeren leggen. Zij zijn gewoon meegegaan in het systeem.” De focus ligt niet alleen op landbouwgrond. De plannen richten zich ook op natuurgebieden en openbare ruimte, zoals bermen. Samen gaat het om 90% van het oppervlak van Nederland.

Een reeks concrete plannen is al afgesproken. Zo beloont de Rabobank boeren vanaf 2021 voor hun biodiversiteitsprestaties via een rentekorting op nieuwe en bestaande leningen. LTO Nederland en BoerenNatuur zullen vanaf 2019 boeren actief stimuleren bij te dragen aan het beheer en onderhoud van openbaar groen en roepen wegbeheerders op om daarover afspraken te maken met (groepen van) boeren. Supermarktkoepel CBL stimuleert vanaf 2019 haar leden bij te dragen aan een betere positie voor boeren en tuinders die aantoonbaar bijdragen aan biodiversiteitsherstel. De provinciale Natuur- en Milieufederaties dragen vanaf 2019 bij aan het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen

voor natuur en landbouw via zes provinciale Koolstofbanken en drie provinciale Grondbanken. Boeren kunnen immers veel CO₂ vastleggen, dat moet wat kunnen opleveren. En waterschappen kunnen boeren die goed voor de bodem zorgen een korting geven op hun heffing.

“En dit zijn alleen de acties van de dertien kwartiermakers, maar er zijn nog veel meer organisaties actief voor de biodiversiteit.” Voor wie er meer van wil weten verwijst ze naar samenvoorbiodiversiteit.nl.

Grond als wegwerpartikel?

Uit de zaal komt een reactie van zo'n andere organisatie. Renske Peters van Stichting Beschermers Amstelland zet zich in voor de cultuurhistorische waarden en de natuur in de groene long van Amsterdam. Ze verwijst naar de uitspraak van Louise Vet over samenwerking. “Wie neemt daarbij de regie?”, wil Peters weten. Volgens Vet is de diversiteit van initiatieven groot, net zoals in de natuur. Soms neemt de provincie het initiatief, maar het kunnen ook anderen zijn. Als voorbeeld noemt ze het Natuurpact in Gelderland. “Ik weet niet wie daarvan de trekker is, maar het is een heel mooi initiatief.”

Een akkerbouwer in de zaal heeft zijn grond in eigendom. De landbouwbodem is het meest wezenlijke wat we hebben, zegt hij. Als grond goedkoper zou worden, lijkt het meer een wegwerpartikel. “Daar schieten we toch niets mee op?” Een melkveehouder vertelt dat hij blijvend grasland heeft dat al sinds de middeleeuwen niet is geploegd. “Daar krijg ik geen enkele waardering voor. Hoe kan dat?” Ook ziet hij met lede ogen aan hoe in de buurt riet wordt verbrand door natuurorganisaties. “Hoe kan dat?” Louise Vet vindt dat hij die vragen in de media moet zien te krijgen. En over dat verbranden van riet zegt ze: “Laat het ons weten, dan trekken wij aan de bel.”

Krijn Poppe: ‘Ga meten en reken af’

Hoe komt het dat die grondprijzen maar blijven stijgen? En kun je er iets aan doen? Op die vragen gaat Krijn Poppe in. Poppe is opgeleid als bedrijfseconoom en werkzaam als research manager bij Wageningen Economic Research. De gemiddelde hectareprijs steeg sinds 1965 van omgerekend 5000 euro naar 60.000 euro. Gecorrigeerd voor inflatie is de prijs in deze periode verdriedubbeld, laat hij met grafieken zien. Een reden voor de hoge grondprijzen is dat we een

delta zijn. Nederland heeft vruchtbare gronden en goede handelsverbindingen en kan dus hoogwaardige producten leveren aan de steden in binnen- en buitenland. Gronden dichtbij de stad zijn altijd duurder. De Nederlandse grondprijzen zijn verreweg de hoogste van Europa. Komt dat doordat boeren elkaar gek maken? Of doordat boeren een radertje zijn in het geheel van banken en agribusiness?

Grond is duur omdat graan duur is

Volgens de ‘Tredmolen van Cochrane’ passen boeren nieuwe technologie toe omdat die hen voordeel oplevert. Maar door de lagere kostprijs daalt de marktprijs van hun producten. Dat leidt ertoe dat boeren die nog niet hebben geïnnoveerd dat alsnog gaan doen om goedkoper te kunnen produceren. Het is een cirkel die de bedrijven steeds intensiever maakt. Dit mechanisme is goed voor

de exportpositie, voor het rendement van de financiers en voor de consument die goedkope voeding krijgt, maar het is niet altijd goed voor het milieu.

We zijn geneigd te denken dat voedsel duur is omdat grond duur is, maar volgens Ricardo (1772-1823) is dat andersom: grond is duur omdat graan duur is. Als je het macro-economisch bekijkt: goede grond is duur omdat je er veel mee kunt verdienen. Ook de lage rente maakt gronden duurder. Wanneer een boer 2000 euro aan rente kan opbrengen voor een hectare, dan mag die hectare bij een rente van 5% 40.000 euro kosten. Is de rente 2,5%, dan kan de boer 80.000 euro betalen. “De stijgende grondprijs heeft boeren op papier miljonair gemaakt.”

Boetes bij teruglopende bodemkwaliteit

Hoe kun je ingrijpen in de grondmarkt? Direct ingrijpen heeft weinig effect, omdat er weinig grond wordt verkocht: per jaar wisselt slechts 3% van de grond van eigenaar. Als econoom ziet Poppe dat de grondmarkt niet zo goed werkt en boeren niet stimuleert om te investeren in bodemkwaliteit. Natuurlijk heeft een boer als grondeigenaar zelf belang bij een goede bodemvruchtbaarheid, maar het kortetermijnbelang is nader dan het langetermijnbelang en er is niet altijd een opvolger. Bij kortlopende pacht telt ook alleen de korte termijn.

Er zijn te weinig prikkels die ervoor zorgen dat boeren rekening houden met de belangen van bijvoorbeeld waterwinbedrijven. De huidige roep om natuurinclusieve kringlooplandbouw wordt belemmerd door de hoge grondprijzen. Mensen die duurzame concepten overwegen hebben een lagere grondprijs nodig.

De niet goed functionerende grondmarkt kan met prikkels een klein beetje kunnen worden bijgestuurd, bijvoorbeeld met boetes voor teruglopende bodemkwaliteit of met een bodempaspoort dat de kwaliteit van de bodem aangeeft. “Ga meten en reken af.” Kansen liggen ook bij een betere organisatie van het pachtbeleid. Verpachters kunnen hogere eisen stellen. “In pachtcontracten van 200 jaar geleden stond precies omschreven hoeveel stadsmest er op het land gebracht moest worden en in de laatste twee jaar van het contract mocht de pachter niets doen wat de grond uitmergelde”, vertelt Poppe.

Ook strengere regulering kan een positieve bijdrage leveren aan gezonder grondbeheer. Of denk aan subsidies uit het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid, bijvoorbeeld als je eens in de vier jaar een rustgewas teelt. Overigens raadt Poppe aan het woord ‘subsidie’ voor biodiversiteit te vermijden. Als wegebouwers met de overheid onderhandelen, hebben ze het ook nooit over subsidie.

De oplossingen moeten uit deze drie hoeken komen: betere marktwerking, beter organiseren en meer reguleren.

Marije Klever: ‘Je wil wel, maar het kan niet’

De jonge melkveehouder Marije Klever uit De Meern was maar net op tijd in de Rode Hoed. Haar melkveebedrijf ligt niet ver van het 24 Oktoberplein. Door de aanslag in de Utrechtse tram kon haar vervanger de boerderij niet bereiken, dus moest ze zelf melken.

Klever zit in het dagelijks bestuur van het NAJK, de koepel van regionale jongerenorganisaties die gezellige activiteiten organiseren voor jonge boeren maar ook hun belangen vertegenwoordigen. Met een simpel

grafiekje toont ze hoe jonge boeren in de knel zijn gekomen: veertig jaar geleden was bijna een kwart van de boeren jonger dan 35, nu is dat nog slechts 7%. Tegelijk steeg het aantal boeren ouder dan 65 van 11% naar bijna 40%.

Zelf heeft ze in 2017 het familiebedrijf met 100 melkkoeien overgenomen. Ze laat zien hoe het financiële plaatje eruit ziet als je land bijkoopt, zodat je extensiever kunt boeren: een hectare kost 65.000 euro, aan rente betaal je dan 1650 euro per jaar en die hectare levert dertig balen gras op ter waarde van 1200 euro. “Wat zou jij dan doen?”, vraagt ze de zaal.

Bij de bedrijfsovername is de financieringsdruk enorm: een nieuwe stal, koeien erbij, grond erbij, het pensioen en het huis van haar ouders. “En toen kwam de buurman even bij me op de trekker zitten. Hij vertelde dat zijn land te koop was. Natuurlijk wil je dat kopen. Dat kan eigenlijk niet, maar het ligt naast mijn stallen, dus je wilt het wel.” Uiteindelijk is de aankoop wel doorgegaan door verderop gelegen land te verkopen. “Boeren willen wel meewerken aan meer biodiversiteit en natuur, maar dat kan niet altijd.”

Harry Smit: ‘Grondprijzen hebben hun piek bereikt’

Agrarisch econoom Harry Smit werkt bij de researchafdeling van de Rabobank. “Het vorige verhaal is een mooi voorbeeld van wat wij bij de bank vaak tegenkomen.” Boeren komen klem te zitten door de hoge grondprijzen en gaan intensiever werken om meer te verdienen. Wat zijn de oorzaken van die torenhoge grondprijzen? Ligt dat aan speculanten, zoals vaak wordt gezegd? “Zestig procent van de landbouwgrond is handen van boeren. Dan ligt de oorzaak van de hoge prijs toch vooral bij de boeren zelf die er zoveel voor willen betalen. Slechts twee of drie procent is eigendom van beleggers. Die kun je niet de schuld geven van de prijsstijging.”

Smit verwacht dat de grondprijzen hun piek hebben bereikt, want er zijn drie belangrijke factoren die de prijs bepalen. Bij een lage rente stijgt de prijs, maar de rente is al laag en kan alleen nog maar stijgen. Ook zit de opbrengstcapaciteit van de landbouw aan zijn top: een gewas (en dus de grond) kan niet nog meer opleveren. Tenslotte zullen de subsidies die de EU per hectare uitkeert en die de prijs opdrijven – een boer die 400 euro subsidie krijgt kan 400 euro meer aan grond betalen – eerder dalen dan stijgen.

Verbeteren van bodemkwaliteit belonen via de markt

Het denken over grond is in de loop der tijd veranderd, stelt Smit. “De bodem wordt steeds meer gezien als een levend organisme dat gekoesterd moet worden. Je kunt de bodem niet meer puur als een productiemiddel zien.” Boeren hebben meer kennis nodig van wat zich onder de grond afspeelt. Daarom werkt de Rabobank samen met grondinvesteerder a.s.r en waterbedrijf Vitens aan een meetinstrument dat bodemgezondheid meet en de boeren handvatten geeft hun grond verder te verbeteren. Duurzaamheidsprestaties zijn op deze manier uit te drukken in een getal en daarmee wordt het mogelijk het verbeteren van bodemkwaliteit te belonen via de markt. Dat is ook interessant voor zogeheten ‘impactinvesteerdere’ die genoeg nemen met een lager rendement als ze daarmee een bijdrage leveren aan meer duurzaamheid. Voor de boeren snijdt het mes aan twee kanten, want het is ook in hun eigen belang als de bodemgezondheid verbetert.

Verbied de teelt van enkel rooigewassen

Is Krijn Poppe het eens met de voorspelling van Harry Smit dat de grondprijs niet verder stijgt? “Daar ga ik geen fles wijn op in zetten”, zegt Poppe. “De vraag naar grond neemt de komende tijd verder toe door zonneparken, stadsuitbreiding en infrastructuur en dat heeft een opstuwend effect op de grondprijs. Wie het weet mag het zeggen.”

En wat denkt Marije Klever? “Ik denk dat het afhankelijk is van de regio. En mijn vader zegt: ‘wij zeiden ook altijd dat de stijging van de grondprijs zou stoppen, maar dat is nooit gebeurd’.” Over het meetinstrument voor bodemkwaliteit heeft ze haar twijfels: “Als je in één perceel twee keer meet, heb je vaak al twee verschillende uitkomsten, dus dat lijkt me heel moeilijk.”

Harry Smit herhaalt dat meer meten belangrijk is, want boeren kennen de invloed van allerlei maatregelen op de bodemgezondheid vaak niet. “En als je voor 60.000 euro grond koopt, wil je dat die over veertig jaar nog steeds van goede kwaliteit is.”

Aan Krijn Poppe de vraag hoe betere regulering eruit kan zien. “Nog maar kort geleden mocht je in de Veenkoloniën eens in de twee jaar aardappels telen, maar dat is nu niet meer toegestaan. In de Flevopolder en de kop van Noord-Holland zie je akkers waar alleen rooigewassen worden geteeld. Ik ben econoom, maar als landbouwkundigen zeggen dat dat slecht is, dan kun je zo iets verbieden. Of je kunt de verplichting invoeren dat boeren het organische-stofgehalte van hun bodem op peil moeten houden.”

Marije Klever geeft aan dat het wenselijk zou zijn om iets te reguleren voor als buurman's land te koop komt: grond rond de stal kan dan voorrang krijgen.

‘Was mijn vader dom? Nee, hij was onwetend’

Melkveehouder Sjaak Hoogendoorn, spreker op de vorige debatavond, reageert vanuit de zaal. Hij verwondert zich erover dat vanuit Wageningen enerzijds het pleidooi komt voor meer biodiversiteit en beter bodembeheer, maar tegelijkertijd voor verder intensiveren. Krijn Poppe antwoordt dat de universiteit ruimte biedt voor verschillende stromingen. “Het is een gezamenlijke zoektocht, we hebben daar levendige discussies over.” Zo is er discussie over het verdienmodel van de Nederlandse landbouw. Export is heel belangrijk, maar of de laatste tien procent van de export ons nu zoveel oplevert? We hebben daar veel kosten van.

Liesbeth Soer van de Triodos Bank gaat in op de term ‘impactbeleggers’. “Impactbeleggen bestaat niet”, vindt ze, “alleen beleggen, en dat heeft altijd impact.” Harry Smit antwoordt dat hij de beleggersmarkt niet in één keer kan veranderen, maar dat het wel zinvol is om klanten die duurzaam willen investeren te koppelen aan klanten die in duurzaamheid willen beleggen.

Een akkerbouwer uit Friesland ergert zich eraan dat regelmatig de indruk wordt gewekt dat boeren dom zijn en niet weten hoe ze met hun grond om moeten gaan. Harry Smit antwoordt: “Boeren zijn

niet dom, maar vaak wel onwetend.” Er klinken honende geluiden in de zaal, maar Smit vervolgt: “Mijn ouders reden vroeger voor de winter de mestputten uit, omdat dat handig was. Daarnaast strooiden ze 400 kilo stikstofkunstmest op een hectare grasland. Niet dat mijn vader het milieu wilde vervuilen, hij volgde gewoon de adviezen. Was mijn vader dom? Nee, hij was onwetend.”

Kees van Biert: ‘In Frankrijk kost een hectare 6000 euro’

Terwijl Poppe liet zien dat Nederland de hoogste grondprijzen heeft van Europa, wijst de laatste spreker, Kees van Biert, naar het land met de laagste prijzen: Frankrijk. Landbouwgrond kost daar slechts 6000 à 7000 euro per hectare. Dat komt doordat de overheid heeft ingezien dat ingrijpen in de grondmarkt belangrijk was. Bij grondverkoop is de prijs gekoppeld aan de verdien capaciteit van de bodem. Een boer moet zijn boekhouding laten zien om de grondprijs vast te stellen.

Van Biert is oprichter en partner van het internationaal opererende adviesbedrijf JBR. Daarnaast is hij voorzitter van stichting Grondbeheer biologisch-dynamische landbouw, waar hij zijn financiële kennis belangloos voor inzet. Deze stichting is 40 jaar geleden opgericht met als doel om met schenkgelden gronden te kopen en die te verpachten aan biodynamische boeren. De verpachter stelt dus hoge eisen – de biodynamische werkwijze – en vraagt een lage pachtprijs. Grondbeheer heeft nu 300 hectare verworven.

Een boer schonk 30% van zijn grondwaarde

Toen hij voorzitter werd van Grondbeheer, stonden tien boeren in de rij om hun grond aan de stichting te verkopen, zodat hun boerderij overdraagbaar werd voor de jongere generatie. In de BD-wereld komt het regelmatig voor dat de boerderij wordt overgedragen aan een opvolger van buiten de familie, wat de overdracht financieel erg moeilijk maakt.

Met alleen het schenkgeld van donateurs kan Grondbeheer twee tot vier hectare per jaar kopen. Dat schiet niet op. Daarom zoekt Kees van Biert naar vernieuwende financieringsvormen, ook op de beleggingsmarkt. Zo heeft Grondbeheer in 2016 eeuwigdurende obligaties geïntroduceerd die verhandelbaar zijn. Daarmee komt het geld veel sneller binnen – ‘we zijn onderweg naar de twee miljoen’ – maar het schiet nog steeds niet op, vindt Van Biert.

Het nieuwste initiatief is sinds kort op de markt: KIEM, een samenwerkingsverband van Grondbeheer en Triodos Sustainable Finance Foundation. De eerste 6 miljoen euro aan beleggingen zijn al binnen voor de aankoop van 43 hectare grond in de Flevopolder en 13 hectare in de Achterhoek.

Verkopende boeren hebben er wat voor over om hun grond een mooie toekomst te geven. Een boer wilde zijn land aan Grondbeheer verkopen, zodat zijn jonge maten het bedrijf konden voortzetten. Maar de marktwaarde van de grond was zo hoog, 1,7 miljoen euro, dat de pacht (1,5 à 2%) voor de opvolgers onbetaalbaar werd. De boer heeft vervolgens 30% van de grondwaarde aan Grondbeheer geschonken. Ook de boer die 43 hectare gangbare grond in de Flevopolder verkocht aan Grondbeheer, heeft een mooi pakket obligaties gekocht. Boerderij De Korenbloem, die al grond pacht van Grondbeheer, gaat deze nieuw aangekochte grond pachten en omschakelen naar biologisch.

Damaris Mathijssen: ‘Maak grond tot collectief eigendom’

Ter afsluiting wordt Damaris Matthijssen van Economy Transformers en Het Veerhuis – en radicaal pionier op het gebied van grondeigendom – op het podium uitgenodigd om antwoord te geven op de vraag wat er nu met voorrang moet gebeuren. “Ik wil liever een hele fundamentele vraag stellen”, begint ze. “Mogen wij grond bezitten? Mogen wij lucht bezitten?”

Ze verwijst naar de Franse econoom Thomas Piketty, die het vermogensvraagstuk op de kaart heeft gezet. “Als je veel vermogen hebt, word je veel rijker van dat vermogen dan van je inkomen uit werk.” Ook het boek *De onzichtbare hand* van historicus Bas van Bavel wil ze van harte aanbevelen. Hij beschrijft onder meer wat de gevolgen zijn van het private eigendomsrecht in de geschiedenis. De bezitter mag met zijn eigendom doen wat hij wil. Op het moment dat grond van eigenaar wisselt, komt ze in handen van steeds minder mensen en neemt de ongelijkheid toe.

“Van wie is de aarde? Gronden zouden weer *commons* moeten worden, collectief eigendom. Grond moet een waarde van 0 krijgen op de balans. Laat stichtingen de grond bezitten en de relatie tussen ondernemer en gemeenschap verzorgen.”

Hoe kijkt Louise Vet hier tegenaan? Omdenken is volgens haar van belang. En je de vraag te stellen: hoe kan ik dingen beter maken? Dat kan onder andere door meer kennis van biodiversiteit. “Maar ik ben het helemaal met je eens, Damaris”, vervolgt ze. “Ik ben al 20 jaar lid van De Nieuwe Ronde, een zelfoogsttuinderij in Wageningen. Wij betalen de boer om op een goede manier te kunnen boeren.”

En wat vindt Krijn Poppe van het pleidooi van Matthijssen? Voor hem staat voorop dat het bodembeheer duurzaam moet worden. Maar *commons* die eigendom zijn van de staat, ziet hij niet zitten. Hij wordt gecorrigeerd, want Damaris Matthijssen wil niet dat de grond in staatshanden komt. “Maar dan heb je wel een organisatieprobleem”, concludeert Poppe.

Wat willen de andere sprekers ter afsluiting zeggen? Marije Klever: “Laten we vooral aan de slag gaan. Er zijn zoveel mooie initiatieven, laten we het gewoon proberen.” Harry Smit: “We hebben veel te winnen als we beter weten wat er in de bodem gebeurt. Wat je niet weet kun je niet sturen.” Kees van Biert: “Ik ben het helemaal eens met Damaris. Als Grondbeheer werken we daaraan. Maar op gelul kun je niet boeren. Laten we het vooral gewoon gaan doen.”

De pijn van boeren

Een paar gesprekjes na afloop. Wat vond Damaris Matthijssen van het debat? Ze is er niet door geïnspireerd, eerder gechoqueerd. “Het ging over duurzaamheid, maar het had over grondeigendom moeten gaan.” Boeren kunnen volgens haar niet meer met hart en ziel boeren als grondeigendom verbonden is met pensioen, met hun eigen zekerheid, of noem het veiligheid. De pijn van de pachtboer die in het begin van de avond het woord kreeg over zijn nabije faillissement, is in het debat amper teruggekomen.¹

¹ Damaris Matthijssen is een campagne gestart om grond te neutraliseren. Zie website veerhuis.nl/aarde.

Gedachtenexperiment

Kees van Biert praat na afloop na met iemand van het kadaster. “Als je nu een huis verkoopt, is een energielabel verplicht. In de toekomst komt er bij de verkoop van grond een verplicht grondkwaliteitslabel”, voorspelt hij. Hij vertelt over een gedachte-experiment. “In Nederland is 1,7 miljoen hectare landbouwgrond, die gemiddeld 60.000 euro per hectare kost. Bij elkaar is dat 102 miljard euro. Het totale belegde vermogen van de pensioenfondsen in Nederland is 1700 miljard euro. Als zij alle grond zouden kopen, is dat een investering van slechts 6% van hun vermogen. Dan kunnen de pensioenfondsen als eigenaar eisen stellen zodat de grond wordt verzorgd op een manier die goed is voor toekomstige generaties. En ze hebben een rendement van 1 of 2 procent.”
Genoeg stof tot nadenken.

Verslag: Ellen Winkel

Fotografie: Michiel Wijnbergh

*De volgende avond is op **maandag 8 april** en gaat over de **snelle bevolkingsgroei en voedselzekerheid**. Kaarten: www.rodehoed.nl/its-the-food-my-friend*